

Tomasz Maliszewski

<https://orcid.org/0000-0002-8366-7614>

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Karta z dziejów pewnej międzynarodowej idei oświatowej. Uniwersytet ludowy jako miejsce edukacji kulturalnej w regionie*

A page from the history of a certain international educational idea. Folk high school as a place of cultural education in the region

Streszczenie. W szkicu podjęto próbę ukazania roli, jaką w działalności instytucji oświatowych typu *uniwersytet ludowy* (UL) odgrywała edukacja kulturalna na przestrzeni stu kilkudziesięciu lat ich istnienia. Prezentowana analiza dowodzi, że dochodzenie uniwersytetów ludowych do realizacji zadań kulturalnych miało charakter stopniowy, albowiem pierwotnie stawiano im zadania nieco odmienne – głównie budzenia świadomości obywatelskiej warstw chłopskich. Autor wyróżnia trzy okresy w światowej historii wzajemnych relacji między uniwersytetami ludowymi a edukacją kulturalną: pierwszy – w którym akcentowano konieczność budowania nowej świadomości kulturalnej mieszkańców wsi w duchu agraryzmu (XIX i początek XX w.); drugi – w którym w wielu krajach pojawił się nowy typ uniwersytetu ludowego – UL, akcentujący zaspokajanie potrzeb kulturalnych swych środowisk społecznych (do przełomu lat 60. i 70. ubiegłego wieku.); trzeci – w którym uniwersytety ludowe zaczęły być placówkami dostępnymi dla każdego, realizując różnorodne zajęcia czasu wolnego, w tym szeroką ofertę związaną z kulturą (od lat 70. XX w. do czasów współczesnych).

Na tle zarysowanej w tekście ewolucji miejsca edukacji kulturalnej w uniwersytetach ludowych (z przesunięciem jej w czasie na polskim gruncie o około

* Artykuł opublikowany pierwotnie w języku angielskim w: „Rocznik Andragogiczny” 2011, t. 16, s. 217–225.

20 lat) widać, jak konkluduje autor, że współcześnie doszliśmy w wielu krajach do takiego etapu w rozwoju uniwersytetów ludowych, w którym placówki te mogą stanowić ważne ogniwa animacji kulturalnej w regionie. Autor zachęca również współczesne społeczności regionalne w różnych częściach świata, aby korzystały także z tej sprawdzonej w działaniu koncepcji oświatowej, gdy będą planowały własne działania edukacyjne związane z aktywnością kulturalną.

Słowa kluczowe: dzieje edukacji kulturalnej dorosłych, uniwersytety ludowe, aktywność kulturalna w uniwersytetach ludowych, edukacja regionalna

Abstract. The sketch is an attempt at presenting the role cultural education played in *folk high school* (in Polish: *uniwersytet ludowy*) type of educational institutions for more than a hundred years of their existence. It shows the process of gradual involvement of folk high schools in performing cultural tasks. Originally, they focused on other things – mainly on awakening civil awareness of peasants. The author distinguishes three periods in the world’s history of the relations between FHS and cultural education: the first one – which emphasised the necessity of building new cultural awareness of residents of rural areas in the spirit of agrarism (the 19th and the beginning of 20th century); the second one – during which a new type of folk high school appears in many countries, i.e., FHS groups of interest, emphasising meeting the cultural needs of their social communities (since the turn of the 1960s and the 1970s); the third one – during which they began to be institutions available for everyone (*folk high school for all*), organizing various types of leisure time activities, including a wide cultural offer (until the present).

The author concludes that the evolution of the place of cultural education in folk high schools sketched in the article (Poland was 20 years behind in this respect) shows that we have reached such a phase of FHS development in many countries that the institutions can constitute important elements of cultural animation in the region in which they function. The author also encourages individual regional communities in various parts of the world to use this proven in action educational concept when they plan modern educational activities connected with cultural activity.

Keywords: history of cultural adult education, folk high school, cultural activities in folk high school, regional education

Edukacja kulturalna od dziesięcioleci uchodzi za jedno z podstawowych zadań działających współcześnie w wielu krajach na kilku kontynentach

uniwersytetów ludowych (dalej w tekście także jako: UL) – interesujących instytucji pozaformalnej edukacji dorosłych o XIX-wiecznym skandynawskim rodowodzie. W niniejszym przeglądowym szkicu autor koncentruje się na relacji na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci między tymi placówkami oświatowymi a aktywnością kulturalną społeczności lokalnych, w których takie placówki oświatowe były zlokalizowane. Wydaje się bowiem, że uchwycenie takich powiązań może być ciekawym poznawczo przyczynkiem do historii kultury regionalnej/lokalnej, a także do dziejów samych uniwersytetów ludowych (por. np. Key, 1907, s. 408–413; Schröder, 1923, s. 97–112; Hollmann, 1924, *passim*; Maliszewski, 2021, *passim*).

Spośród wielu różnych znanych nam współcześnie placówek edukacji dorosłych UL-e mają ciekawą, unikalną formułę organizacyjno-programową opartą, przypomnijmy, na następujących założeniach: demokratyczne urządzenie wnętrza placówki zgodne z zasadami samorządności i równouprawnienia wszystkich uczestników zajęć, partnerstwo na linii wykładowcy – słuchacze, „żywe słowo” i dialog jako główne metody oddziaływań edukacyjnych, wykorzystanie osobistych doświadczeń życiowych i (najczęściej) wspólne zamieszkiwanie w internacie. Uniwersytety ludowe są przeznaczone dla osób po osiemnastym roku życia. Ich powstanie wiąże się oczywiście ze spuścizną duńskiego myśliciela Mikołaja Fryderyka Seweryna Grundtviga (1783–1872), który w latach 30. XIX w. dostarczył podstaw teoretycznych dla nowej „szkoły dla życia” (Dam, 1983; Bron-Wojciechowska, 1986; Ægidius, 2003, s. 19–31). Koncepcja ta rozwinęła się następnie w całej Skandynawii w szeroki i ważny dla społeczności tego regionu świata ruch edukacji niezależnej. To właśnie z krajów nordyckich idee uniwersytetu ludowego rozprzestrzeniły się stopniowo na inne części Europy – docierając na przełomie XIX i XX w. również na ziemię polskie wszystkich trzech zaborów (Studnicka, 1910, s. 27–34; Gulińska, 1927, s. 65–84; Maliszewski, 2021, s. 17–100). Fakt, że po tylu latach od chwili powstania pierwszych placówek tego typu także współcześnie UL-e stanowią ciągle jeszcze elementy systemów oświatowych (mniej lub bardziej istotne) w przynajmniej kilkudziesięciu krajach na różnych kontynentach, zdaje się potwierdzać uniwersalne wartości tego typu instytucji (Turos, 1983, s. 426–430; Aleksander, 1984, s. 112–115; Kulich, 2002, *passim*).

Uniwersytety ludowe w realizację zadań kulturalnych włączały się stopniowo. Edukacja kulturalna nie od samego początku ich istnienia była jednym z najważniejszych kierunków działalności tych placówek. Pierwotnie najważniejsze zadania duńskiego *folkehøjskole* czy szwedzkiego *folkhög-*

skola określane były przez ich organizatorów w nieco odmienny sposób. W połowie XIX stulecia w Skandynawii wielu zwolenników zyskały postulaty prowadzenia systematycznej edukacji obywatelskiej wśród chłopów. To właśnie one najbardziej przyczyniły się do powstawania nowych placówek oświatowych na obszarach wiejskich według grundtvigiańskiego konceptu. W dyskusjach towarzyszących tworzeniu pierwszych skandynawskich uniwersytetów ludowych wskazywano również na duże braki w wykształceniu ogólnym mieszkańców wsi, a w szczególności na słaby stan oferty szkolnictwa publicznego dla ludności wiejskiej mimo licznych potrzeb w tym zakresie. W Szwecji dodatkowo zwrócono uwagę na konieczność przygotowania mieszkańców kraju do świadomego korzystania z praw obywatelskich. W Danii i Finlandii szczególnie mocno podkreślano także konieczność budzenia/podnoszenia świadomości narodowej. We wszystkich zaś krajach nordyckich dyskusje dotyczyły problematyki popularyzacji nowoczesnych form gospodarowania na roli, propagowania idei wstrzemięźliwości i konieczności rozwoju ruchów abstynenckich oraz zapobiegania występującej wówczas masowo emigracji do Ameryki. Zrodzona na bazie filozofii edukacji M. Grundtviga koncepcja „szkoły dla życia” i tworzone na jej gruncie placówki wydawały się najbardziej odpowiednie do podjęcia zadań przeciwdziałających owym problemom. W skandynawskich debatach podkreślano bowiem, że istnieje pilna potrzeba powoływania do życia zakładów edukacyjnych nowego typu – takich, które będą potrafiły odpowiedzieć na dostrzeżone potrzeby w sposób szybki i skuteczny (Maliszewski, 2010, s. 450–453). Taka była geneza powołania do życia uniwersytetu ludowego...

W świetle powyższego wywodu można zatem zauważyć, że działalność kulturalna jako taka – w odróżnieniu od czasów współczesnych – nie stanowiła jeszcze wówczas jednego z podstawowych zadań stawianych nowo powstającym uniwersytetom ludowym przez ich twórców. Pomimo dostrzeżenia tego faktu można jednak przyznać, że sama aktywność kulturalno-artystyczna była wpisana w założenia programowe uniwersytetów ludowych (niemal) od początku (Åkerlund, 1975, *passim*; Simon, 1991; Maliszewski, 2008, *passim*).

Jak wskazują oparte na przekazach źródłowych opisy pierwszych uniwersytetów ludowych (Ingers, 1950, *passim*; Åkerlund, 1975, *passim*), pierwsze placówki tego typu powstawały w samych centrach osad rolniczych, najczęściej w domach chłopskich. To sami uczestnicy zajęć byli odpowiedzialni za utrzymanie miejsc w czystości i porządku, a także zajmowali się naprawami i konserwacją. Nauka odbywała się w tych porach roku,

które nie wymagały od nich zbyt dużego zaangażowania w prace gospodarskie i domowe. „Uczniowie przychodzili więc do szkoły w październiku lub na początku listopada – po wykopkach”. Zajęcia prowadzono przez pięć lub sześć miesięcy, tak aby w marcu następnego roku biorący w nich udział młodzi chłopcy „mogli rozjechać się do domów w samą porę na wiosenne siewy”. Zakwaterowanie uczestników kursu „urządzano w dość prosty sposób w sąsiednich zagrodach” (Åkerlund, 1975, s. 15). Uczniowie zamieszkiwali w okolicy szkoły, gdyż na początku swojej działalności poszczególne UL-e nie były jeszcze wyposażone w internaty. Ich przygotowanie wymagało bowiem środków, których placówki te jeszcze nie posiadały. W jednym gospodarstwie zakwaterowywano po dwie, trzy osoby. Goszczący rolnicy rzadko jednak oprócz zadaszonego miejsca mogli zapewnić również ogrzewanie. Tak więc wieczorami cała społeczność uczniowska zbierała się w sali lekcyjnej (jedynym ogrzewanym pomieszczeniu), gdzie wspólnie czytano i liczone (tamże, s. 15–16).

To w czasie takich wieczornych spotkań podejmowano także szeroko rozumianą aktywność kulturalno-artystyczną, a więc malowano, rzeźbiono, czytano poezję i prozę, odbywano próby do UL-owskich spektakli teatralnych, inscenizacji z zakresu obrzędowości dorocznej itp. Tam też narodziła się jedna z najważniejszych tradycji uniwersytetu ludowego – wspólne śpiewanie. Pojawiły się wówczas pierwsze, jeszcze ręcznie przepisywane śpiewniki. Razem spędzany czas sprzyjał także dyskusjom między uczestnikami zajęć a wykładowcami. Rozmowy te często były związane z regionalnymi tradycjami i folklorem, a towarzyszyły im prezentacje wytworów rzemiosła ludowego. Były to więc, jak widać, formy aktywności w pełni zgodne z założeniami „szkoły dla życia” M. Grundtviga, który wszak wielokrotnie podkreślał konieczność wspólnego spędzania czasu przez uczniów i kadre pedagogiczną również po zakończeniu codziennych zajęć edukacyjnych w celu wzajemnego oddziaływania kulturowego/wychowawczego wszystkich uczestników procesu edukacyjnego w uniwersytecie ludowym (Korsgaard, 2019, s. 5–95). Różnorodne formy UL-owskich działań kulturalnych podejmowane już w pierwszym okresie niewątpliwie budowały także w uczestnikach takich zajęć poczucie szacunku dla własnej kultury wiejskiej oraz chęć do samodzielnego podejmowania aktywności artystycznej w przyszłości, już po zakończeniu edukacji w uniwersytecie ludowym.

Warto przypomnieć, że w początkowych latach swego istnienia uniwersytet ludowy był instytucją wyłącznie dla mężczyzn. Jednak niemal od początku podejmowano próby utworzenia w nim także kursów dla kobiet.

Z jednej strony dostrzegano duże potrzeby w kształceniu młodych kobiet wiejskich – zwłaszcza w zakresie prowadzenia nowoczesnego gospodarstwa domowego, dbania o higienę i dobre obyczaje, z drugiej strony coraz bardziej rozbudowana baza uniwersytetów ludowych wykorzystywana była do prowadzenia kursów męskich zaledwie przez pół roku. Przez pozostałą część roku była ona zaś praktycznie pusta, w żaden sposób niezagospodarowywana. Z czasem więc roczny plan pracy edukacyjnej UL-ów został uzupełniony o kursy letnie dla kobiet „z punktem ciężkości w programie nauczania dla zagadnień dla gospodyń domowych” (Åkerlund, 1975, s. 15–16).

Wśród treści programowych podczas kursów kobiecych najważniejsze od początku ich prowadzenia stały się: śpiew, rękodzieło artystyczne i sztuka ludowa oraz zajęcia plastyczne. Szczególnie aktywny w próbach zorganizowania kursów dla kobiet był Leonard Holmström – rektor najstarszego szwedzkiego uniwersytetu ludowego (*Hvilan folkhögskola* w Åkarp), choć jego próby dopiero w 1873 r. zakończyły się sukcesem. Pojawiła się wówczas dostatecznie liczna grupa dziewcząt chętnych do udziału w zajęciach, dzięki czemu został uruchomiony pierwszy kurs żeński, a w kolejnych latach następne. Nauczano języka szwedzkiego, zagadnień zdrowotnych oraz – co ciekawe ze względu na poruszaną w niniejszym szkicu tematykę – literatury ojczystej i śpiewu. Uczennice, które na początku kursu „nie bardzo chciały zajmować się czymkolwiek innym prócz robótek ręcznych” – jak wspomina jeden z autorów – „z czasem rozwinęły duże zainteresowanie poezją”. „Nie zaniedbano również tkactwa” (Ingers, 1950, s. 59), które od czasu pierwszych kursów żeńskich stało się znaczącą pozycją programową w ofercie dotyczącej edukacji kulturalnej uniwersytetów ludowych nie tylko w Skandynawii, ale także w Polsce i innych krajach.

W latach 80. XIX w. programy dostosowane do potrzeb dziewcząt wiejskich stały się codziennością w uniwersytetach ludowych. Od tego czasu rok oświatowy w UL-u składał się z dwóch części: kursu dla mężczyzn, który z czasem zaczęto nazywać „kursem zimowym”, oraz „kursu letniego” dla kobiet. Elementy edukacji kulturalnej pojawiały się w obu z nich: na kursach męskich – głównie podczas popołudniowych i/lub wieczornych zajęć świetlicowych, a na kursach żeńskich – także na zajęciach wskazanych w oficjalnym programie nauczania danej placówki. Ilość i zakres treści kulturalno-artystycznych różniły się w różnych UL-ach w zależności od preferencji i umiejętności/doświadczenia samych wykładowców, jak i indywidualnych zainteresowań uczestników zajęć. Niektóre z ówczesnych uniwersytetów ludowych zaczęły gromadzić dzieła sztuki regionalnej, inne

zaczęły prezentować swój dorobek artystyczny poza siedzibą placówki lokalnym społecznościom (liczne przykłady takich działań podejmowanych w Skandynawii opisują np. Ковалевская (1890), Enoch Ingers (1950), Eric Åkerlund (1975), Jindra Kulich (2002) czy Ove Korsgaard (2019); w Polsce – np. ks. Antoni Ludwiczak (1927), Zofia Mierzwińska (1933), Ignacy Solarz (1938), a po II wojnie światowej m.in. Lucjan Tuross (1987), Franciszek Midura (1996) czy Tomasz Maliszewski (2003).

Jak widać, związki uniwersytetów ludowych z kulturą regionalną stały się bardzo widoczne już w kilku pierwszych dekadach ich funkcjonowania. W ramach działalności edukacyjnej tych placówek zidentyfikowano i wdrożono do praktyki wiele zadań w tym zakresie. Wydaje się, że w szczególności sposób zaakcentowano konieczność budowania nowej świadomości kulturalnej mieszkańców wsi, a także twórczo i skutecznie odpowiedziano na wyzwania związane z pielęgnowaniem chłopskiej tożsamości kulturowej oraz podkreśleniem wartości lokalnych tradycji i folkloru.

Interesujące przemiany zaszły w uniwersytetach ludowych w początkach XX w. Placówki te „wyszły” wówczas w pewnym stopniu poza tereny wiejskie. Oprócz tradycyjnego modelu instytucji edukacyjnej dla społeczności rolniczej pojawił się inny typ UL-u – uniwersytet ludowy grupy interesów: ruchów społecznych, partii politycznych, związków wyznaniowych itp. Przygotowują one uczestników zajęć na potrzeby środowiska, które powołało do życia daną placówkę. Poszczególne grupy w odmienny sposób artykułują własne potrzeby kulturalne oraz konieczność podejmowania zadań edukacyjnych w tym zakresie. Z tego powodu trudno byłoby o sformułowanie jednoznacznych uogólnień. Wśród tej grupy UL-ów będą takie, które działania edukacyjne w obszarze kultury będą traktowały marginalnie lub w ogóle nie będą podejmowały takiej problematyki, skupiając się na innych zadaniach: edukacji obywatelskiej, szkoleniu liderów danego ruchu społecznego, nowoczesnym rolnictwie czy ochronie środowiska. Pojawiają się również i takie, których działalność będzie znacząco „uwikłana w kulturę” – jak m.in. prawie wszystkie uniwersytety ludowe na świecie założone przez różne grupy religijne. Aktywność artystyczna i kulturalna będzie stanowiła jeden z ważnych wyróżników (niemal) wszystkich polskich uniwersytetów ludowych, które pojawiły się po 1918 r. (Szczepański, 1939, s. 129–140; Tuross, 1967, s. 210–226; Maliszewski, 2021, s. 151–250)*.

* Podejmowanie różnorodnych działań artystyczno-kulturalnych widoczne jest w funkcjonowaniu polskich uniwersytetów ludowych także po II wojnie światowej (por.

Kolejne ważne przemiany w dziejach uniwersytetów ludowych można zaobserwować od końca lat 60. XX w. Gdy poszczególne kraje kończą reformy dotyczące edukacji obowiązkowej, zmierzające do jej wydłużenia i udostępnienia dla wszystkich, UL-e zmieniają swoją pozycję w narodowych systemach oświatowych. Rozpoczyna się wówczas kolejny etap w historii tych placówek. Jedną z najbardziej charakterystycznych cech UL-ów w tym okresie stał się znaczący wzrost liczby kursów krótkich (trwających zaledwie kilka dni) – przy stopniowej, ale coraz bardziej widocznej redukcji długich form kształcenia związanych z kilkumiesięcznym pobytem w internacie. Od przełomu lat 60. i 70. XX w. uniwersytety ludowe – w trzecim etapie historycznym swojego rozwoju – stały się więc instytucjami edukacyjnymi dostępnymi dla wszystkich członków społeczeństwa. Wśród wspomnianych krótkich kursów poczesne miejsce zaczynają zajmować zajęcia hobbystyczne wynikające z potrzeb aktywnego spędzania czasu wolnego. Znaczna część oferty poszczególnych UL-ów dotyczy szeroko rozumianej działalności kulturalno-artystycznej. Widać to wyraźnie w programach uniwersytetów ludowych w całej Skandynawii, ale także w krajach bałtyckich, w Niemczech, na Węgrzech i w Polsce (Kulich, 2002, *passim*; Maliszewski (red.), 2021, *passim*).

W ostatnim z wyróżnionych okresów funkcjonowania uniwersytetów ludowych część z nich zaczęła specjalizować się w działalności kulturalnej. W niektórych krajowych rozwiązaniach oświatowych dotyczących UL-ów przyjęto nawet, że właśnie w tego typu placówkach będą kształceni animatorzy kultury, jak np. w Polsce kilka dekad temu (Bron-Wojciechowska, 1977; Kulich, 1979, s. 9–14) czy w Szwecji – od połowy lat 70. XX w. do dzisiaj (Maliszewski, 2008, s. 99–101)*. Placówki te mogą także stanowić (i stanowią) ważne ogniwa animacji społeczno-kulturalnej w regionach, w których funkcjonują. Widać to chociażby w programach UL-ów działających dziś w społecznościach mniejszościowych, np. Fryzyjskiego

np. Midura, Trzciński, Gordon (red.), 1996, *passim*; Skalska, Kamper, 2001, s. 233–236; Janik, 2010, s. 129–139). Wzmożenie aktywności w tym obszarze widoczne jest również w czasach współczesnych (por. np. Maliszewski (red.), 2021, *passim*; Maliszewski, Solarczyk-Szwec, 2022, s. 141–154).

* W trzecim okresie rozwoju historycznego uniwersytetów ludowych rozwinęły się również placówki specjalizujące się w edukacji artystycznej – jak np. polski Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego w Woli Sękowej (Wolańska, Woroniec, 2021, s. 43–74) czy specjalizująca się w kształceniu muzycznym instrumentalistów i wokalistów skandynawska *Skurup folkhögskola*.

Uniwersytetu Ludowego na wyspie Terschelling (Holandia) czy Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego w Wieżycy (Polska) (Borowska i in., 2020, s. 123–150). Ale nie tylko tam... Planując własne działania edukacyjne połączone z działalnością kulturalną, poszczególne społeczności regionalne w różnych częściach świata mogą korzystać (i korzystają) również z tej sprawdzonej w działaniu, skutecznej koncepcji edukacyjnej.

Podsumowując rozważania nad miejscem edukacji kulturalnej w funkcjonowaniu uniwersytetów ludowych w kolejnych dziesięcioleciach ich istnienia, warto przywołać słowa Władysława Wolerta – docenta Wolnej Wszechnicy Polskiej. W swojej monumentalnej publikacji o pracy oświatowej za granicą już w 1930 r. wskazywał on bowiem, że jedno z głównych zadań tych placówek edukacyjnych polega na tym, by uczestnikom zajęć „[...] zapewnić prawdziwie ludzkie wychowanie, które umożliwiłoby im uczestnictwo w życiu kulturalnym narodu, a tym samym stworzenie prawdziwie narodowej kultury, która na zawsze będzie fundamentem wielkości narodów i postępu ludzi” (Wolert, 1930, s. 280). Pisząc te słowa ponad dziewięćdziesiąt lat temu, ich autor miał na myśli problematykę budowy w pełni demokratycznego społeczeństwa w duchu bliskim uznanemu już wtedy w postępowych europejskich kręgach pedagogicznych przesłaniu Johna Deweya zawartemu w jego publikacjach – zwłaszcza w pracach *Szkola i społeczeństwo* (1900), *Demokracja i edukacja* (1916). Wolert uważał bowiem, że uniwersytety ludowe (oraz inne pozaszkolne placówki oświatowe dla młodzieży i dorosłych) są miejscem, w którym upośledzeni edukacyjnie chłopci (i robotnicy) mają możliwość rozbudzenia w sobie dojrzałego rozumienia organizacji życia społecznego i ideałów demokracji poprzez wspólnotowe przeżywanie własnej aktywności edukacyjnej, w ramach której ważną rolę do odegrania ma edukacja kulturalno-artystyczna.

Analizując działalność współczesnych uniwersytetów ludowych w różnych krajach, w tym w Polsce, można uznać, że w wyniku historycznych przemian doszliśmy dziś do takiego etapu rozwoju tych placówek, w którym miejsce edukacji kulturalnej w ich działaniach należałoby uznać za znaczące*. Jak odnotowała przed jakimś czasem francuska historyk Erica Simon, w tym zakresie „ostatnie dziesięciolecia przynoszą pewien

* Przykładowo przywołajmy ofertę kursów szwedzkich uniwersytetów ludowych na rok oświatowy 2023/2024. Na 2868 różnorodnych oferowanych kursów aż 895 z nich (31%) dotyczy różnych form aktywności artystyczno-kulturalnej, <https://www.folkhogskola.nu/sok-kurser> [dostęp: 27.07.2023].

powrót do idei Grundtviga – twórcy koncepcji uniwersytetu ludowego” (Simon, 1991, s. 5–11). Widać to wyraźnie także w działalności współczesnych polskich placówek edukacyjnych tego typu*. W ich ofercie wiele miejsca zajmują bowiem dzisiaj kursy i warsztaty rzemiosła artystycznego (malarstwa, rzeźby, tkactwa, plecionkarstwa, garncarstwa i in.), projekty dotyczące tradycji kulturowych danego regionu, zajęcia fotograficzne i filmowe czy śpiewu, gry na instrumentach i tańca (Maliszewski (red.), 2021, *passim*). Nie budzi wątpliwości fakt, że UL-owska edukacja kulturalna w dzisiejszych czasach ponownie zyskuje na popularności i znaczeniu.

Bibliografia

- Ægidius K.K. (2003), *Zasady edukacji dorosłych w uniwersytetach ludowych w Danii – z dziejów idei i metod nauczania*, [w:] M. Byczkowski, T. Maliszewski, E. Przybylska (red.), *Uniwersytet ludowy – szkoła dla życia*, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Wieżycza, s. 33–46.
- Åkerlund E. (1975), *Storstugan. Historien om den svenska folkhögskolan*, Bohuslänningens AB, Uddevalla.
- Aleksander T. (1984), *Idee M.F.S. Grundtviga we współczesnej oświacie dorosłych*, „Oświata Dorosłych”, nr 2, s. 112–115.
- Borowska S., Byczkowski M., Maliszewski T., Mówka M. (2020), *Kaszubski Uniwersytet Ludowy w XXI stuleciu – ciągłość i zmiana*, „Rocznik Andragogiczny”, t. 27, s. 123–150, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RA.2020.007>.
- Bron-Wojciechowska A. (1977), *Folk High Schools in Poland*, „Convergence”, Vol. 10, No. 3.
- Bron-Wojciechowska A. (1986), *Grundtvig*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Byczkowski M., Maliszewski T., Przybylska E. (red.) (2003), *Uniwersytet ludowy – szkoła dla życia*, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Wieżycza.
- Dam P. (1983), *Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783–1872): the preacher and revivalist who revealed the past and indicated his country's future, and who by his views on freedom and equality, and in particular his folk high school ideas, has become a global beacon and direction finder*, Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen.

* W związku z uruchomieniem w ostatnim okresie rządowego Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030 wydaje się, że placówki te w Polsce ponownie zaczynają się rozwijać – por. <https://niw.gov.pl/nasze-programy/uniwersytety-ludowe/> [dostęp: 29.07.2023].

- Gulińska Z. (1927), *Grundtvig jako reformator społeczny. Referat wygłoszony na Studium Pracy Społeczno-Oświatowej*, „Polska Oświata Pozaszkolna”, R. 4, nr 2, s. 65–84.
- Hollmann A.H. (1924), *Uniwersytet ludowy i duchowe podstawy demokracji* (tłum. polskie: E. Nowicki), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa.
- Ingers E. (1950), *Die schwedische Volkshochschule 1868–1900*, [w:] K. Hedlund (red.), *Entwicklung und Wesen der schwedischen Volkshochschule*, Georg Westermann Verlag Braunschweig-Hamburg.
- Janik J. (2010), *Działalność kulturalno-oświatowa Uniwersytetu Ludowego w Błotnicy Strzeleckiej*, [w:] E. Sapia-Drewniak, J. Janik (red.), *Uniwersytety ludowe i inne formy oświaty dorosłych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 129–139.
- Key E. (1907), *Oświata ludowa i sztuka ludowa w Danii*, „Przewodnik Oświatowy”, R. 7, s. 408–413.
- Korsgaard O. (2019), *A Foray into Folk High School Ideology*, FFD's Forlag, København.
- Ковалевская С. (1890), *Три дня в крестьянском университете в Швеции*, „Северный Вестник”, № 11.
- Kulich J. (1979), *The Danish and the Polish folk high schools*, „Option. Newsletter of the Folk High School Association of America”, Vol. 4, No. 3, s. 9–14.
- Kulich J. (2002), *Grundtvig's Educational Ideas in Central and Eastern Europe and Baltic States*, Forlaget Vartov, Copenhagen.
- Ludwiczak A. (1927), *Uniwersytety ludowe w Polsce*, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Poznań.
- Maliszewski T. (2003), *Uniwersytet ludowy ośrodkiem animacji kulturalnej w regionie*, [w:] J. Żebrowski (red.), *Animacja kulturalna i społeczno-wychowawcza w środowiskach lokalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 228–240.
- Maliszewski T. (2008), *Den svenska folkhögskolan. En betraktelse från andra sidan Östersjön*, Linköping.
- Maliszewski T. (2010), *Between History and Future of Adult Education: Nicolaj Grundtvig and His Concept of Lifelong Learning*, „Lifelong Education. Continuous Education for Sustainable Development. Proceedings of International Cooperation”, Vol. 8, s. 450–453.
- Maliszewski T. (red.) (2021), *Współczesne polskie uniwersytety ludowe w perspektywie organizacyjno-metodycznej*, seria wydawnicza „Metoda Uniwersytetów Ludowych”, t. 2, Ogólnopolska Sieć Uniwersytetów Ludowych, Adamów–Grzybów–Mierzyn–Radawnica–Wieżyca–Wola Sękowa.
- Maliszewski T. (2021), *Uniwersytety ludowe w polskiej myśli i praktyce pedagogicznej do końca II wojny światowej. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Akademickie AMW, Gdynia.

- Maliszewski T., Solarczyk-Szwec H. (2022), *Józef Pólturzycki wobec uniwersytetów ludowych. Kilka uwag na kanwie odnowy polskich uniwersytetów ludowych w latach 2016–2022*, „Rocznik Andragogiczny”, t. 29, s. 141–154, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RA.2022.009>.
- Midura F., Trzcíński T., Gordon A. (red.) (1996), *Waldemar Babinicz – życie jak drogowskaz*, Dom Wydawniczy „Ankar”, Warszawa.
- Mierzwińska Z. (1933), *Wpływ wychowawczy internatowego uniwersytetu ludowego*, Instytut Oświaty Dorosłych, Warszawa.
- Schröder F. (1923), *Duński uniwersytet ludowy* (tłum. polskie: N. Perzyński), „Oświata Pozaszkolna”, R. 3, s. 97–112.
- Simon E. (1991), *Grundtvig’s «Cultural Revolution» is still needed*, „Option. Journal of the Folk Education Association of America”, Vol. 15, No. 1, s. 5–11.
- Skalska W., Kamper M. (2001), „*Kto ochroni twórczość ludową?*” – czyli *Zimowe Warsztaty Andragogiczne*, „Rocznik Andragogiczny”, s. 233–236.
- Solarz I. (1937), *Wiejski Uniwersytet Orkanowy. Cel i program*, Instytut Oświaty Dorosłych, Warszawa.
- Studnicka S. (1910), *Grundtvig i odrodzenie Danii w w. XIX*, „Wychowanie w Domu i Szkole”, R. 3, t. 1, z. 1, s. 27–34.
- Szczepański S. (1939), *Sztuka w wychowaniu młodzieży wiejskiej*, [w:] *Wiejskie uniwersytety ludowe w Polsce. Biuletyn konferencji oświatowej poświęconej sprawie uniwersytetów ludowych (Krzemieniec, 6–7–8 października 1938)*, Spółdzielnia Wydawnicza „Pomoc Oświatowa”, Warszawa, s. 129–140.
- Turos L. (1967), *Społeczno-wychowawcza funkcja śpiewu i teatru w Uniwersytecie Ludowym Ignacego Solarza w Szycach (1924–1931) i w Gaci (1932–1939)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 1, s. 210–226.
- Turos L. (1983), *Idee społeczne i oświatowe M.F.S. Grundtviga (w 200-lecie urodzin)*, „Oświata Dorosłych”, nr 7, s. 426–430.
- Turos L. (1987), *Wychowawcze wartości kultury chłopskiej w ujęciu Ignacego Solarza i jego wychowanków*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej, Siedlce.
- Wolańska M., Woroniec B. (2021), *Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego w Woli Sękowej*, [w:] T. Maliszewski (red.), *Współczesne polskie uniwersytety ludowe w perspektywie organizacyjno-metodycznej*, Ogólnopolska Sieć Uniwersytetów Ludowych, Adamów–Grzybów–Mierzyn–Radawnica–Wieżycy–Wola Sękowa, s. 43–74.
- Wolert W. (1930), *Demokracja i kultura. Praca oświatowa za granicą*, Związek Spółdzielni Spożywców RP, Warszawa.

<https://www.folkhogskola.nu/sok-kurser> [dostęp: 27.07.2023].

<https://niw.gov.pl/nasze-programy/universytety-ludowe/> [dostęp: 29.07.2023].